

Fehér Ferenc versei és Major Nándor elbeszélései kötetbe gyűjtve könyvkiadásunk hosszabb szünetelése után jelentek meg, s úgy érezzük, itt az ideje felmérnünk: mennyire mertünk bevezni azokba a vizekbe, amelyeket a jugoszláv irodalom nagy hajósai már birtokukba vettek, azaz, hányadán állunk a modern irodalommal. Fehér és Major könyveinek tapasztalatai megteremtik modern irodalmunk feltételeit. Ezért kell erről a két könyvről részletesen, de őszintén, nyíltan, minden elnézés és majdnem minden kímélet nélkül beszélnünk. És ha a kritikus szava bántó, éles, bántóan éles lesz, bocsássa meg neki az író és az olvasó egyaránt. Irodalmunk döntő pillanatait éljük.

Minden verskötet átekintést hivatott nyújtani a költő működésének egy szakaszáról. Nálunk Ady mestere volt a verskötet összeállításának, s hatása évtizedekig meglátszott költőink könyveinek beosztásán, meglátszik íme, Fehér Ferenc második könyvén is. Három évet kellett Fehérnek várnia, hogy „Jobbágyok unokái” című, nem a legjobban megválogatott verseskötetének megjelenése után újat adhasson ki, s most, amikor végre nagyszerű alkalom kínálkozott, hogy saját maga állítsa össze verseinek gyűjteményét, nekem az a benyomásom, nem tudott mit kezdeni sok-sok versével, mintha elvesztette volna kritikai érzését, besorozta könyvébe mindazokat a verseket, amelyek ellen ő maga nem tudott lényegesebb kifogást emelni. Könyvének fejezetei (mert nem ciklusok ezek, csak fejezetek vagy részek) összegyűjtik ugyan a hasonló témakörben mozgó verseket, de a felosztásból hiányzik a költő megértéséhez nélkülözhetetlen fejlődési szempont. Egyes ilyen fejezetekben vannak 1946-tól 1955-ig írt versek, de időrendi sorrend nélkül. Az egy csoportba sorolt versek között nincs asszociatív kapcsolat sem, tárgyi rokonságuk alig érezhető, az ilyen komponálás tehát csak egy egészen határozatlan tematikai összefüggésen alapszik. Fehér megfosztott bennünket attól a lehetőségtől, hogy verseit fejlődésükben, a költőt pedig változásában, hanyatlásában, emelkedésében avagy küzdelmeiben lássuk.

Fehér Ferencet sokan szerették volna Bácska, a róna, a parasztélet énekesének elkönyvelni, mert költészetét valóban fájdalomak, élmények kötik ide, a Duna és Tisza között elterülő szántókhoz, a föld műveseihez, idekötí egy fájdalom — az átka, egy fájdalom — a sorsa. Bűnnek, vádnak érzi, hogy városba jött, hogy elhagyta a falut, apja sírját, kis pajtásait, sokáig a faluról

* Fehér Ferenc: *Álom a dűlőutak szélén*. Progresz kiadás. — Major Nándor: *Udvarra nyílik az ablak*. Testvériség-Egység kiadás.

jött ember tekintetével, nézeteivel, félelmeivel jár a városban, mint egy idegen. De, tisztázzuk végre, nem lehet a faluról városba való áttérésre, letelepülésre egyszerűsíteni Fehér költészetének problematikáját, mert amennyire falu-élménye hozott témákat, ihletet, hozott a város-élmény is.

Az ő költészete az érzések költészete, van benne valami lágyság, érzékenység, néha az érzelmesség közelébe kerül; inkább megható, mint szenvedélyes, nem eléggé férfias, s talán, a minden versében tanyázó „bánat, melyet a bácskai ég vizének lusta hulláma mos”, talán ez a legfontosabb nála, benne, ez terjeszti sötét szárnyait város és falu, emberek és fák és madarak fölé, ez a bánat él a költő szemében, szavában, símogatásában, csókjában függőnyt tud húzni az ébrenlét ablakaira, kormával elsötétíti a napot. Ha örömet találunk Fehér verseiben, akkor ez az öröm lemondás, búcsú, mert a fájdalomnak is örülni kell, ki kell vele békülni. És előre tudjuk, hogy az öröm után üröm következik, mert „szívedbe mérget csöpögtettek...” Fehér megpróbál épp ebből a modern, sajátosan fehéri Weltschmerz-ből valamilyen világnézetet csinálni, legalább is hangulatot, mellyel, melyben a világot, a valóságot, az ütések fogadjuk; ebből azonban nem lesz könyvében filozófia, mert a költő még nem jutott el a benyomások általánosításáig, túlságosan konkrét marad: minden érzést, minden gondolatot csak kézzelfogható, érzéki formájában fejez ki, akár költői eszközökkel is, nem emelkedik a tárgyi valóság fölé (az élet tartalmával önmagában), nem épít fel egy jelképrendszert, díszítőjelzői romantikus hangokat szólatatnak meg — de erről később. Szóval, a konkrétumok nem válnak általános fogalmakká, az élettapasztalatok nem szerveződnek filozófiává. Pedig megvan rá minden lehetősége. Fehér második könyvében egy humánus, de borulató bölcelet rendezetlen elemeit, kusza és halvány körvonalait látom, annyira rendezetlenül és annyira halványan, hogy még néhány kötetének kell megjelennie, amíg megjelenik maga a kristályosodott filozófia is. A jövő fehéri költészetét ebben a kötetben a „Falusi rendelő”, a „Telepi szerelemnek rapszódiaja”, „Versike”, „Nevadai ballada”, „Költő utcai mérlegben” jelzi talán legjobban.

Mindaz, amit elmondtam, Fehér emberi lényének és költészetének rendkívüli összetettségére utal, arra, hogy itt tulajdonképpen egy igazi költői lélekkel találkozunk, valakivel, aki más szemmel nézi az utcákat, virágokat és nőket, valakivel, aki megtestesíti a legendát. Fehér szeretettel ölel magához minden embert, mások bűne miatt sír, vezekel, sorai a modern ember elkerülhetetlen tragédiáját zokogják. Habár a mulandóság hangja énekel, egy varázsló ujjával „...friss jelet az ős porba ír”, s ez a jel megmarad, akár évszázadok porában is, míg itt élni fog a magyar szó.

Fehér verseinek szerkezetét elemezve arra a megállapításra kellett jutnom, hogy azok leginkább nem épített, tudatosan fejlesztett, alkotott, — csupán az ihletre, az ihlet erejére, tartósságára bízott versek. A rövid és hosszú költemények kompozíciója közötti szemellátható eltérések bizonyítják ezt legjobban. Olvassuk el rövid, egy lélegzetre kimondott verseit: Bácskai tájkép,

Porban, Végrendelkezés, Versike, Költő utcai mérlegen stb. A szándék itt tökéletesen megvalósult, ezekben a versekben Fehér elmondott mindent, amit velük, bennük objektíve el kellett mondania. Kevés szóval, törékeny, de következetesen végigvezetett ritmussal, pompás rimekkel, sajnos, nagyon ritkán parabolikusan, a titkok szükszavúságával írja az ilyen verseket Fehér. Amikor azonban hosszú versekbe kezd, rengeteget akar mondani velük, mindenét beléjük akarja zsúfolni, elvész a szavak áradatában, versei felbomlanak, újabb részletekkel bővíti őket, epikus elemeket vesz fel, nem tudja megtalálni a befejezést. Ezek a versek nem egységesek, felépítésük laza, egy hosszabb elbeszélő költemény részei is lehetnének, ugyanakkor azonban több rövid lírai versre is oszthatnánk őket. Nincs bennük egy tétel, amely végighúzódná rajtuk, s összekötné a mondanivalót, nincs vázuk, hanem sokszor összefüggéstelen sorokként hatnak. Persze, ezekben a versekben is megtaláljuk a nagy Fehér Ferencet; itt is él a zeneiség, a hullámzó ritmus, tobzódnak a színek, s evvel is alkotójuk igazi, eredeti lírai tehetségét bizonyítják.

A magyar népköltészet ott volt Fehér indulásánál, sorainak ritmusában pedig még ma is érezhető a népdalok és balladák hatásának nyoma, s ez a tiszta muzsika tájunk rapszodiájává avatja Fehér költészetét. Ritkán versel ő klasszikus mértékben, nagyon kevés versében találunk meghatározott számú szótagot egy-egy sorban. Ha az ilyen ritmizálást használja, teljes szabályosságot ér el. Így, a Versike sorainak nyolc szótagja ringató, mint egy altatódal. A „Költő utcai mérlegen” (Fehér tartalmilag és poétikailag legtökéletesebb, legmodernebb, leggazdaságosabb verse) is soronként szabályosan ismétlődő szótagszámot tartalmaz egyes versszakaiiban. Az ütemezés itt pompásan egyesül a mondanivalóval: a versszakok első két sora egy kissé disszonáns, s felveti a tartalmi problémát; a második és harmadik sor azonos ritmusa elentétben áll az ambivalens mondanivalóval. Az utolsó, ötödik sor nyugodt, csillapító, halkuló ritmusával fejezi be, kerekíti ki a versszakot, muzsikában is, jelentésben is. A magánhangzóktól ünnepélyes, méltóságteljes színt kap a vers, a sors szomorúságát, tragikumát zúgja az a-k, o-k félhomálya, az ismétlődő szavak monotonijája az elkeseredés, lemondás, a kegyetlen fájdalom dobogása.

Nagy mestere Fehér a sorok megszerkesztésének. Egyes verssorai önmagukba véve befejezettek, tartalmilag és ritmikailag is, nem szorulnak kiegészítésre, folytatásra; más sorok az utánuk következőhöz kapcsolódnak jelentésben, de dallam tekintetében mindkét sor önálló egység; a harmadik fajtában a gondolat az első sor végén megtörik, a ritmus megszakad, s a második sor logikailag és zenében is befejezi azt, ami az elsőben megkezdődött. Érdekes ennek az enjambement-nak a jellege: leginkább úgy oldja meg Fehér, hogy az első sor végén emeli a hangot, gyorsítja a ritmust, a második sor pedig megkönnyebbülésként, feloldásként, megnyugvásként jön, egy egészen rövid, lélegzetnyi szünet után:

„E küzdelmes nyárban álom és halál
mélyebb, mint máshol.”

(Porban)

„Fehér a föld és fehér a halott arca
ravatalon.”

(Fehér a föld és a bánat)

Egy egész vers ritmikus felépítésének kiváló példája a Végrendelkezés. Mindhárom versszak első sora dallamban és jelentésben önálló. Az első két versszakban a második és harmadik sor ritmikailag ismétlést jelent, s ennek megfelelően a jelentés is hasonló. A harmadik, utolsó versszakban ez az arányosság megbomlik, a második és harmadik sor egy gondolatot fejez ki, de áthágással, — disszonanciával tehát.

Megjelenik néhány versben a hosszabb, több soron át tartó mondat, de a szerteágazó, meanderes mondatokig, melyek különös ritmussal gazdagíthatják a verseket, Fehér még nem jutott el. Ennek megvalósítása fontos feladata a jövőben.

Habár Fehér nem került a szürrealizmus hatása alá, találunk költészetében egy kicsi — de mindig józan, sohasem zsonglörösködésbe átcsapó — játékoságot, például „A bánatos Puck” című versének melódiájában. Mindkét versszak első sora elég hosszú, kompakt, lomha, míg a második és harmadik sor mindkétszer könnyed, játszi; a versszakok többi sora mind lejjebb és lejjebb, mind mélyebbre húzza a dallamot. Újabban onomatopoetikus hatásokra is törekszik Fehér (Nevadai ballada)

Teljesen szabad verseket is ír költőnk, de itt is meglelhetjük a fegyelem és igény nyomait. Próza hang sincs sehol, a kötetlen sorok nem vesznek el dallamosságukat, sőt, legszabadabb verseibe is bele-belecsúszik egy-egy szabályosan ütemezett, majdnem klasszikus sor. Rövid és hosszú sorok változtatásával teszi élénkké a szabad verseket Fehér. Ha nem a szavak hullámozása, akkor más zenei elemek bizonyítják, milyen rendkívüli hallása van a költőnek, milyen hozzáértéssel, szeretettel, milyen érzéssel bánik a muzsikával, mennyire tudja, hogy a ritmus minden költészet alapja, éltetője; igaz, Fehér inkább a szabályos, harmónikus melódiák híve, a disszharmónia, atonalitás ritka vendég verseiben. Ritmusrontást alig találunk.

A rímek jelentős tényezői Fehér verseinek. Nem keres ugyan különösen új, és nem keres tiszta rímeket sem. A mondanivaló mindig magával sodor néhány hangot, összecsengő szótagot, s Fehér nem hagyja őket elveszni. Persze, legfontosabb, zenei szerepük mellett, nem hanyagolja el jelentésbeli funkciójukat sem. Tudja, hogy egy rím szép, kellemes átmenetet jelenthet sorról sorra gondolatról gondolatra, hogy lehet figyelmeztetés, de befejező akkord is. Különösen érdekes a mássalhangzós rímek használata. Egyes versekben csodálatos muzsikát szólaltat meg alliterációival: „Dajkáló, déli dülők szikkadt szü-

lőkezek...”, „Harmatos, hűvös hajnalban harang ha kondul...” (Álom a dűlőutak szélén).

Fehér bőven él a szóképekkel, de verseinek többségében a körülírás az uralkodó kifejezésmód. A körülírás meglehetősen elavult, és a modern költésben alig használják, mert a költői kifejezésnek egyszerűbb, primitív alakját jelenti; Fehérnek épp ezért kell tovább mennie, a körülírásokat képekbe összevonnia, képeit, kifejezését tömörítenie, sűrítienie; ezt persze csak a megszokott kifejezések kényelméről való lemondással, fegyelemmel és a szavakkal való gazdaságos bánásmóddal érheti el. A költészet tudniillik halad, új és új felfedezések gazdagítják, s csak az igazi költő, aki maga is felfedező.

A körülírásokon kívül gyakran találunk Fehér verseiben szimbólumokat is: „Egy eres nagy kéz zárjukba teszi és megforgatja a kulcsokat” (Vallomás). Metaforát is használ, de nem mindig tudja betartani a szabályait. Mintha attól félne, hogy az olvasó nem érti meg képét, kimondja a megoldást, megfejti azt a rejtélyt, amelyet a metafora tartogat („nem tenger, én csak part vagyok”), vagy mint más esetben, egészen elrontja képét, hogy megmagyarázza a jelentést: „Fagyott tó, s páncélja alatt hiába rínak a szikrázó, rab halak — a szavak.” Itt persze nem csak a képcsere omlik össze, fűlsértő a halak-szava ál-rím a soron belül, bántó a magánhangzóismétlés.

A díszítőjelzők gyakran konvencionálisak Fehér verseiben, kissé romantikusak, s azt hiszem, ez költészetének leggyengébb pontja. Még nem tudott leszámolni a mult sok maradványaival költői felfogásában, művészeti nézeteiben. Tudjuk, a modern költészet új formában, a megszokott alaktól eltérően használja a díszítő jelzőket, hogy a jelzett szavak rejtett, furcsa, meglepő tulajdonságait feltárja, új szemszögből világítsa meg őket. Fehér nem talál megragadó, elgondolkoztató, döbbenetes, titokzatos jelzőket, csak legutóbbi verseiben — melyek, sajnos, nem kerültek kötetébe — látjuk a raffinálódás előjeleit.

Jellemző mondatalkzata Fehérnek az inverzió: „csőszök ha rámtalálnak”, „Mellettem mért nem vagy mostan”. „vagy álmatag szép királyleányka” stb., operál a szókihagyással is: „Mért hogy hurcollak mégis”. Ezek az alakzatok bizonyos feszült, drámai hangulatot és ritmust adnak verseinek.

Mindezek alapján feltehető a kérdés: vajjon időszerű költészet-e Fehéré? Hisz ő inkább a túlhaladott, körülíró költői eljárásnak híve, művelője, mint a képes kifejezésnek. Lírájában is mesél, epizál, nincs meg benne a modern költészetre annyira jellemző megbabonázó csillogás, tompa, százszerű fénye, ritmusa lassú, nyugodt, képei nyíltak, érthetők. Hiába keressük benne az annyira vonzó, annyira művészi sejtelmességet, a költő és a költészet titkait. Ez nem jelenti azt, hogy az ő költészete nem nagy és nem időszerű. Fehér műve réteges, ingadozik a bőbeszédű, romantikus, rusztikális és az urbánus, szűkszavú, határozott, kimért költészet között, bár az előző tulajdonságok talán túlsúlyban vannak ebben a kötetben. Fehér Ferenc költészete olyan művészi értékeket tartalmaz, melyek nagy, modern költészetté emelik a mi kö-

rülményeink között, különös költészetté, mint ahogy különös és modern költészet Ács Károlyé vagy Papp Józsefé, vagy amilyen, érzésem szerint, Koncz Istváné lesz.

Elbeszélő irodalmunknak kétségtelenül frissítésre, új vérre van szüksége. Körülbelül két évvel ezelőtt még azt hittük, ezt az újat Major Nándor hozza érdekes, lírai, újságként ható elbeszéléseivel. Most amikor egy év termését felölelő könyvét olvassuk, arról bizonyosodunk meg, hogy az ő útja nem oda vezetett, ahova vezethetett, ahova vezetnie kellett volna.

Amikor, 1954-ben lehetett ez, Major felfedezte Wolfgang Borchertet, s a majdnem bálványozott német elbeszélő hatása alatt kezdett írni, úgy látszott, elveti a száraz realizmust. Borchert hatását nagyon szépen észre lehetett venni írásaiban, s ez akkor nem volt olyan nagy baj, valakitől meg kell tanulni még a keresést is. Major azonban nem emésztette meg a hatást, modoros lett.

Major Nándornak le nem írt és el nem mondott, de minden sorából kiolvasható célja az, hogy időszerű legyen, tartalmi és formai szempontból egyaránt. Témái valóban maiak és emberiek, de nem igazi modern epikus témák, elsiklanak az élet felett, nem halálosan valószerűek. Drámai magvat nem lehet kisajtolni belőlük, hogy egy nagy elbeszélés alapját képezze, s ezért szürkék írásai. Két utolsó elbeszélésében (A falak még megmaradnak, Délután kettőkor indul a vonat) megjelenik a leghatalmasabb erő, az elmúlás, a halál, Majornak is meg kell hajolnia a természet tényei előtt, ha nem keresi, de nem is tagadhatja meg a valóság legkegyetlenebb elemét. Ekkor éri el a legmagasabb szintet művészetében is, habár az utóbbi elbeszélés kissé vontatott, és vannak benne banalitások. Még valami: Major nem kezd ki egyetlen súlyos, veszélyes problémával sem; szórmentén bánik a dolgokkal, arrafelé irányítja tollát, ahol a gyengébb ellenállást sejtí, ahol egyszerűbb megoldások kínálkoznak, s kerül minden kényes pontot. Az sem tagadható, hogy témaköre igen szűk; inasok, mesterek, egészen ártatlanul züllött emberek, munkások, tisztviselők életével foglalkozik, az átlagpolgárnál marad, a problémákat pedig annyira össze-szűkíti, hogy lényeges, mítikus, általános emberi kérdések előtt zárva marad írásainak kapuja. „Este tíztől reggel ötig”, „A falak még megmaradnak” és „Délután kettőkor indul a vonat” című elbeszélései ez alól jólsikerült, meggyőző kivételek.

Major tulajdonképpen ott a legidőszerűtlenebb, ahol a pillanat, a nap, a hely periférikus tüneteivel foglalkozik. Amikor hozzányúl az örök emberi problémákhoz, s mai keretekbe helyezi őket, ha mindenkit gyötrő, égető kérdésekről beszél, időtálló értékeket teremt.

Valóságos embereket akar elének állítani Major, de törekvése nem vezet mindig teljes sikerhez. Az ő emberei kis emberek, pontosabban: kicsik maradnak, nem tudja őket felemelni és felmagasztosítani. Alig élnek, s ha meghalának, ha meghalnak, akkor ez halál a tökéletes megsemmisülést hozza magával: semmi sem marad utánuk, a falak is csak egy jóságos, szegény öregasszony emlékéét őrzik. Egyetlen embere sem válik életfelettivé, szimbólummá.

Csupán annyit mond el róluk, amennyi kívülről meglátszik rajtuk, alig világitja meg belső életüket, jellemükre csak külső megnyilatkozásaikból következtethetünk, mert Major nem folyamodik a lélekelemzés multhatatlanul szükséges módszeréhez, hanem megpróbálja belső monológgal, belső beszéddel helyettesíteni; ez azonban csak pótlék, nem erőteljes megoldás és ábrázolás.

Sajnos, Major majd minden elbeszélésén meglátszik, hogy főfoglalkozása a napi politikához és újságíráshoz köti. Gyakran a riporter hangja kerekedik felül elbeszéléseiben, az ellentétes jellemek és felfogások ábrázolása szociológiai eszmefuttatássá soványodik. Alakjaiban kevés az igazi, őszinte emberi vonás, annál több a társadalomtudománytól kölcsönzött kategóriák tulajdonasága. Az emberi lélek gazdagsága, az életfelfogások árnyalatai ritkán észlelhetők. Mintha emberei csak arra szolgálnának, hogy néhány tételt bebizonyítson velük, símák, egyszerűek, szinte problémátlanok, s hogy ezt a hiányosságot valamiképp leplezze, az író apró-cseprő ügyekkel bajlódik, lényegtelen, ártatlan kérdéseket akar megoldani, felszínes marad.

A modern irodalom nem realista, hanem többet ad a valóságnak, a tárgynál, látszatnál: az alkotásban megjelenik az alkotó személye, vívódása, akarata, gyengesége is. Major csak a pozitív alakokba lopja be a maga felfogásait, s elbeszéléseiben nem találunk olyan embert, akiben összeütköznének napjaink igazi ellentmondásai. Írásai ezért sematikusak kissé, ezért járnak a publicisztika határán, s nem a műfaj válsága miatt.

Ez a könyv azt bizonyítja, hogy Major lényegében a realizmus útján jár, de felvett egy kis modern színezetet. Szinte feltékenyen ragaszkodik minden tényhez, adathoz, nem tud általánosítani, így néha a naturalista ábrázolás közelébe jut. Óvatosan kerül minden alkalmat, amely eltértené az események pontos, hű rögzítésétől, ami közelebb vinné a költészethez. A költészetet tehát nem sikerült megtanulnia Borcherttől, legfeljebb egyes szimbólumok és a címek erejéig.

Mindent ő akar elmondani, semmi áron sem hagyna valamit befejezetlenül csak sejtetve, hogy az olvasó a maga képzelete után indulhasson. Nincs elbeszéléseiben elég szellemi elevenség, s nagyon hiányzik belőlük a fantázia. Hány alkalmat szalaszt el, hogy egy kissé felemelkedjen, hogy a képzelet csodálatos világába repüljön, s magával vigye az olvasót! Egy pillanatra sem hagyná el a földet, ezt a biztos, halálosan szilárd talajt, sőt, amikor álmot ír le, a valóságban marad, az álomnak nincsenek igazán álomszerű elemei (A falak még megmaradnak). Ez a realizmus legnagyobb átká s Major itt mutatja meg, hogy hamisítatlan realista. Semmibe veszi a fantáziát, mintha az nem volna szerves része az életnek, a valóságnak... és mintha félne elemi erejétől.

Az elbeszélések szerkezete talán a legsikerültebb oldala Major alkotásainak. Alkalmazása az egyenesvonalú és a retrospektív ábrázolást, sőt átveszi a modern prózának azt a tulajdonságát, hogy nem ragaszkodik az események sorrendszerű elmondásához; a történet fonalát igen ügyesen bonyolítja, ural-

kodik felette. Meg kell jegyezni, hogy kísérletekbe sohasem bocsátkozik, mindenütt kipróbált utakon halad.

Az „Alkony” című, igen érdekes elbeszélés tulajdonképpen két problémát boncol; Major itt elvesztette az arány érzését: nagyobb teret szentel a kevésbé fontos ügynek, a lényegesnek (és érdekesnek) pedig keveset, szinte alig érinti, belemélyedés nélkül foglalkozik vele. Még két fogyatékoságot találunk az elbeszélések szerkezetében: túméretezett részeteket és anekdotikus-ságot. Major elhanyagolja a főproblémát, lényegtelen, teljesen mellékes kérdésekre tér ki, hosszan elidőz fejtegetésükkel, ha azt gondolja, tételei nem elég világosak, esetleg félreértésekre adhatnak okot, magyarázni, bizonyítani kezd, elveszti az irodalmi hangot — s ez azt mutatja, hogy nem fejlődött ki eléggé a művészi mérték iránti érzése. Tulajdonképpen minden egyes elbeszélése anekdotán alapszik: vagy fontos részként kerül művébe, vagy a cselekmény maga anekdotikus eredetű. Ez a sajátsága ellentétbe kerül avval a törekvés-sel, hogy modern prózát írjon, szembe kerül az elfogadott és ápolat Borchert-hatással is.

Borchert intenzív befolyását különösen a leírásokban érezhetjük. A „Ma este semmi sem fontos” kezdő leírása tipikusan borcherti, a filmszerű leírás-technika is Borchert nagyszerű ábrázolásmódja volt. Ezt Major jól megtanulta, és sikeresen alkalmazza. Nem is ez a kifogásolható, hanem az, hogy minden esetben, amikor leírásra van szüksége, ezt az eljárást használja, s így megszokottá, modorossá válik. Ha eltér példaképétől, leírásai realiztikusan aprólékosak, és darabossá teszik stílusát.

A párbeszédet nagyszerűen tudja bonyolítani Major. Amikor azonban az élőbeszédet akarja másolni, pózol, természetellenes. Gyakori a belső monológ, de sokszor vulgárisává válik. Az úgynevezett belső beszéd nagyrészt zavaros, erőszakolt, hosszú mondatai nem egységesek, hanem szaggatottak, szétesők.

Már egyszer említettem, hogy Majornak nincs elegendő művészi mértéke; vonatkozik ez a témaválasztásra, stílusra, kompozícióra is. Pedig a probléma kiszemelése, a feldolgozás módjának és a kifejezéseknek gondos megvalósítása fontos előfeltétele a művészi alkotásnak. Emiatt szűk Major elbeszéléseinek tárgyköre, ezért pongyola oly sokszor a nyelve, innen az aránytalanság a részletek tárgyalásában, s a szimbolika túlzott adagolásának is itt kell keresnünk az okát.

Néha nagyon finom lírai hang árad Major elbeszéléseiből; drámai pillanatai is vannak, sajnos nagyon ritkán (a Számadásban, például, van egy részlet, tele dinamikával, az ellentétek kiszülésének drámai hangulatával). Elszórtan belekerül a szövegbe egy értelmetlen, felesleges, költőietlen hasonlat, szókép, például: „Ebben az utcában annyi a betonpadló, mint az égen a csillag”. A szóismétlés ritmikussá teszi a szöveget, néha azonban az olvasót teszi — türelmetlenné. A Boercherttől tanult szimbolikus refrének is hatásosak, kár, hogy nem mindig találja meg helyüket: elcsúsznak, hiábavalók. Azt is sajnálhatjuk, hogy Major írásaiban oly kevés a meglepő, kissé bizarr, de nagyon hatásos

fordulat, mint amilyen ez a „Falak még megmaradnak” című elbeszélésében: „A dunyha alá bújt és várt egy ideig, hogy megszáradjon az egérfogó, odakinn fiáker görgött el hangtalanul, csak a ló kocogott klap, klapp, klap, klapp, az udvaron valaki krákgott és lépések hallatszottak, most valaki egy lavór vizet öntött az udvarra, éjjel egy lavór vizet.” Egy eléggé reális leírás poénjeként hirtelen, váratlan ismétlés, csöppnyi bővítéssel, az egész olyan, mint az öregasszony végtelen, emberi csodálkozása s a költő ámulása egy szón, töprengés a lét és a szó értelmén.

Költői ambíciókra mutat talán az, hogy Major elbeszéléseiben dallamoságra törekszik, néha festői elemeket is felhasznál, prózája életerős, egészséges, fiatalos, gördülékeny, üde, néha azonban szárazzá, majdnem öregessé válik, esetlenné, únhatóvá és úntatóvá.

Feltétlenül beszélnünk kell Major nyelvéről is. Ez a mi városi nyelvünk, kissé szépített kiadásban, irodalmiasítva, mondjuk így, de a nyelvtörlesztés nem kímélte meg. Milyen suta, amikor például ezt mondja: „A férfiak örök menésre készülésével nyúl a ládikóért...”, vagy „De szombat este utaznak haza a falvakra”. Milyen magyartalan is tud lenni: „Egyszerű, mint a bablevés” (Prosto k'o pasulj), vagy „, a fiú még majd beképzelt” (uobraziće) stb. Azt hiszem, ebben az esetben elég rámutatnom a hibákra. Okulnia persze nem csak Majornak kell.

Látom, sokkal több negatívumot soroltam fel Major könyvéről, s talán a meglevőnél kevesebb pozitívumot. Ez már persze a kritikai lendület kérdése, s annak a kívánságnak az eredménye, hogy az írókban felébrezzem az önmagukkal való elégedetlenség érzését. Enélkül, azt hiszem, nincs művészet. Az írónak szigorúnak, mértéktartónak kell lennie; a gazdag stílus is lehet szerény, amint azonban hivalkodóvá, nagyzólvá válik, elveszti hitelét, s nem számíthat megbecsülésre.

Úgy gondolom, Major Nándor a prózában olyan utakon jár, amelyekre nálunk még senki sem merészkedett, de csak nálunk, s ezért neki is új, főleg eredeti megoldásokat kell keresnie ezentúl. Újítás nélkül elsorvad a művészet. Majornak az a bátorsága, hogy nálunk járatlan ösvényt választott magának, jelentős tényező; tehetségével párosulva az eddigieknél szebb eredményeket ígér. S épp emiatt kockáztatom meg azt az állítást, hogy az „Udvarra nyílik az ablak” új fejezetet nyit a jugoszláviai magyar prózairodalomban.